

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. У рекомендаціях парламентських слухань «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» [4, 194-200] освіта проголошується особливою сферою для впровадження гендерного компонента. Це зумовлене тим, що у сфері освіти розповсюдженою є практика поширення стереотипів дискримінаційного характеру, які негативно впливають на формування світогляду юнаків та дівчат (гендерна сегрегація навчальних предметів, розповсюдженість гендерних стереотипів у шкільних підручниках і поведінці педагогів, тощо). Така ситуація призводить до поглиблення розподілу гендерних ролей в українському суспільстві, сприяє подальшій гендерній сегрегації у сфері праці, спричиняє орієнтованість системи освіти на стать, а не здібності й інтереси особистості.

Зв'язок проблеми з важливими завданнями. У вересні 2000 року Україна на саміті ООН підписала Цілі Тисячоліття в галузі розвитку в період до 2015 року, які слугують орієнтирами національного розвитку. Однією з проголошених цілей є забезпечення в українському суспільстві гендерної рівності, у тому числі шляхом зменшення дискримінації за статтю. Уведення у систему освіти гендерного компонента також вимагають загальноприйняті міжнародні норми: Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Пекінська платформа дій та інші, які знайшли своє відображення у нормативно-правових актах України. Таким чином, упровадження гендерного підходу у позанавчальну й дозвіллеву діяльність учнівської молоді дозволить зменшити прояви гендерних стереотипів у системі освіти, що, в свою чергу, наблизить Україну до європейської і міжнародної спільноти.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. При підготовці статті ми керувалися працями дослідників гендерної теорії Т. Говорун, І. Іванової, О. Кізь, О. Кікінежді, І. Кльоциної, Л. Кобелянської, В. Кравця, Т. Мельник,

О. Остапчук, О. Плахотнік, О. Цокур та інших, у яких висвітлено аналіз категорійно-понятійного апарату гендерної теорії, окреслено сутність і наслідки гендерних стереотипів і гендерної дискримінації, проаналізовано відкриті і приховані практики гендерної дискримінації у сфері освіти.

Виділення невирішених частин проблеми. Однак, представлений у науковій літературі аналіз сфери освіти включає переважно зміст освіти і його навчально-методичне забезпечення, в той час як поза увагою дослідників залишається позааудиторна робота з учнями у сфері дозвілля, яка займає вагомe місце у навчально-виховній системі школи.

Формулювання мети статті. Проаналізувати наявний стан і можливості нівелювання гендерних стереотипів при організації дозвілля учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу.

Дозвіллева діяльність є сферою вільного розвитку особистості, одним із провідних факторів впливу на особистість учня, основними завданнями якої виступають: формування позитивної Я-концепції, що характеризується трьома чинниками: упевненістю в доброзичливому ставленні інших; переконаністю в успішному оволодінні тим або іншим видом діяльності; відчуттям власної значущості; формування навичок співпраці, колективної взаємодії; формування потреби в продуктивній, соціально-схвалюваній діяльності через безпосереднє знайомство з різними видами діяльності, формування інтересу до них відповідно до індивідуальності; формування етичного, емоційного, вольового компонента світогляду особистості; розвиток пізнавальних інтересів [5, 16-17.].

У процесі підготовки дослідження нами була проведена графічна інтерпретація основних форм дозвілля учнівської молоді у трьох площинах: у сім'ї, у школі, на вулиці з точки зору визначених критеріїв (змістовність дозвілля, виховний потенціал дозвілля, гендерний розподіл видів дозвіллевої діяльності). Методика проведення графічної інтерпретації – групі учнів пропонувалося намалювати існуючі форми проведення дозвілля у школі, сім'ї, на вулиці (за власним вибором). Після представлення малюнків групою за участі модератора у процесі обговорення виокремлюють фактори, що

впливають на зміст дозвіллевої діяльності учнівської молоді в основних інститутах соціалізації, визначають можливості їх посилення або нівелювання, аналізують гендерні характеристики представлених малюнків. Організований таким чином аналіз специфіки дозвіллевої діяльності учнівської молоді дозволив виділити такі основні характеристики: сімейні традиції (як-от застілля, перегляд телевізійних програм, Інтернет) → пасивні форми проведення вільного часу → перенавантаження жінки (навіть свята у деяких сім'ях перетворюються для жінки на роботу); відсутність інфраструктури молодіжного дозвілля → пасивне проведення вільного часу у непристосованих місцях (лавочки, під'їзди) → поширення девіантних форм поведінки серед молоді; запрограмованість і традиційність шкільних свят (8 Березня, День учителя, Новий рік) → зниження інтересу учнівської молоді → зниження їх виховного потенціалу позанавчальної діяльності; поділ свят і заходів на чоловічі та жіночі (Міс школи/університету, Конкурс домогосподарочок, Школа шляхетних дівчат, Футбольний турнір, тощо) → дискримінація за статтю → сегрегація праці, обмеження влади жінок у прийнятті рішень.

Аналіз досвіду роботи педагогів-організаторів загальноосвітніх закладів, а також отримані результати графічної інтерпретації дозволили нам виявити такі аспекти специфіки організації дозвіллевої діяльності учнівської молоді з точки зору гендерної педагогіки

- *умовний (стереотипізований) поділ дозвіллевих форм діяльності* на жіночі та чоловічі (спортивні змагання переважно для хлопчиків; «Міс школи» та конкурс домогосподарок для дівчаток, тощо), що поглиблює гендерні стереотипи, сприяє подальшій сегрегації у виборі професії, закріплює гендеровані моделі поведінки; обмежує доступ до ресурсів для самореалізації осіб певної статі;

- *уніфікованість дозвіллевих форм*, що звужує коло інтересів дітей та не дозволяє здійснюватися основному принципу – добровільності організації і проведення вільного часу (свято Матері, Свято Хліба, Різдво, вечорниці, тощо), а іноді й поглиблює гендерні стереотипи.

На нашу думку, така організація дозвілля учнівської молоді порушує основний принцип гендерної рівності – чоловіки і жінки користуються однаковим статусом і мають однакові умови для самореалізації. Дозвілля повинно бути орієнтоване на розвиток особистості, а не на стать або гендер. Тому при організації дитячого і молодіжного дозвілля варто намагатися уникати заходів, які можуть призвести до відкритої або прихованої дискримінації. Тому при плануванні традиційного учнівського свята варто визначити його гендерну спрямованість, запропонувати альтернативу (наприклад: свято матері – свято батька – свято сім'ї) і намагатися реалізувати гендерно чутливу його форму.

У дослідженні І. Петрової визначено такі специфічні ознаки дозвілля:

1). *Свобода вибору дозвіллевої діяльності, добровільність участі, свобода від обов'язків* – дозвілля передбачає звільнення людини від тих функцій, які покладають на неї різні соціальні інститути (сім'я, школа, церква, суспільство). Тому в умовах перетворення дозвіллевих занять на складову навчання, роботи тощо, відбуваються суттєві зміни в самій природі дозвілля, навіть якщо ці заняття задовольняють людину. Дозвілля, яке має на меті конкретну соціальну або матеріальну мету називають «напівдозвіллям». Тільки дозвілля, здійснюване заради себе, свого задоволення та відпочинку, а не заради корисливої мети, можна вважати «чистим дозвіллям».

2). *Бажання отримання задоволення, розваги та відпочинку, урізноманітнення життя* – у дозвіллевій діяльності важливим виступає не результат, а можливість вільної реалізації функціональних можливостей – фізичних, інтелектуальних, емоційних, тощо. У дозвіллевій діяльності людина набуває нової ідентичності, нової дозвіллевої ролі – вона вже не мати, студентка, керівник, бухгалтер тощо, а лідер/лідерка, тренер/тренерка, голова клубу, гравець. Дозвіллеві ролі змінюють реальні життєві ситуації, способи поведінки та людські стосунки.

3). *Компенсаційність дозвілля* – виявляється у самоствердженні та реалізації тих творчих потенцій людини, які не можуть розкритися у професійно-трудовій, суспільній, освітній, сімейній сферах [2].

Ґрунтуючись на визначених ознаках дозвіллевої діяльності при плануванні та організації вільного часу учнівської молоді, на нашу думку, слід враховувати відповіді на запитання «Що цікаво дітям? Підліткам? Молоді?». Найкраще, якщо ідеї для проведення свят будуть давати власне їх учасники і учасниці. Однак і організатор молодіжного дозвілля повинен володіти базою даних різноманітних креативних ідей проведення дозвілля. С. Шмаков [6] пропонує виховувати творчість при організації вільного часу школярів завдяки урокам творчості; саме доробку цього педагога належать: свято кольорових олівців, свято близнюків та інші, які жодним чином не торкаються гендерних стереотипів, а лише різноманітних сфер інтересів дітей.

Ми пропонуємо свій прийом подивитися на дитяче дозвілля, вільне від будь-яких гендерних стереотипів. У роботі з учнівським активом при плануванні позанавчальної діяльності дітей і молоді доцільно використовувати метод мозкового штурму при формулюванні ідей проведення свята. Основне правило: всі учасники/учасниці групи пропонують будь-які іменники (асоціації), жоден з яких не може бути осуджений чи відхилений. Після закінчення побудови слів (для штурму достатньо 5-10 хвилин) кожний іменник трансформується у захід. Важливим при цьому є результат, який полягає у розвитку в учнівської молоді творчого, нестереотипного підходу до організації свят, здатності генерувати креативні ідеї.

Наприклад, при проведенні нами тренінгу «Гендерні аспекти змістовного дозвілля молоді» [3] учасницями й учасниками були записані такі іменники, які у подальшому при обговоренні були трансформовані в ідеї для шкільних заходів:

- *волосся* – Гіннес-шоу на визначення найдовшого, найкоротшого, найгустішого, найчорнішого, тощо волосся із записом до шкільної книги рекордів Гіннеса; конкурс перукарів і перукарок; день бантиків;

- *небо* – конкурс малюнків на небесну тематику; школа паперового авіабудівництва; день паперового змія; вечірній астропохід;
- *зуб* – день посмішки; конкурс стінгазет на стоматологічну тематику; театр міміки;
- *крокодил* – хіт-парад тварин; екологічний похід; свято домашніх улюбленців; конкурс маленьких літераторів на кращий твір про тваринку; зоологічна вікторина та ін.

Представлені ідеї дозволяють сприяти розвитку і поглибленню найрізноманітніших інтересів, нахилів і здібностей учнів; не несуть у собі дискримінаційного характеру, є гендерно чутливими.

Варто врахувати, що деякі свята можуть дискримінувати людину опосередковано, через не притаманність їй певних, часто стереотипізованих, якостей (як День Святого Валентина, коли затребуваними виступають саме фемінні та/або маскулінні якості; тому альтернативою тут буде пропозиція ідей свята, що допоможуть кожній людині почувати себе потрібним).

Загалом, як зазначено у праці «Гендер і етнічність» [1, 10] трансформації українського суспільства у напрямку фактичного втілення в ньому гендерної рівності, подолання негативних явищ дискримінації, передовсім за статтю, потребує поширення традиціоналістських та егалітарних гендерних норм. На нашу думку, ця ідея повинна реалізовуватися у всіх соціальних інститутах на різних рівнях, у тому числі у позанавчальній діяльності учнівської молоді.

Висновки. Таким чином, сфера дозвілля виступає специфічним середовищем, що прямо чи опосередковано впливає на формування гендерних стереотипів у учнівському середовищі. Це, в свою чергу, призводить до відкритої і прихованої гендерної дискримінації у сфері освіти, опосередковано впливає на сегрегацію професійних інтересів молоді. Така ситуація вимагає гендерної чутливості при організації та проведенні позанавчальних закладів. На нашу думку, гендерна соціалізація не може бути безпосередньою метою дозвіллевих заходів, але обов'язковим є врахування інтересів дівчат та хлопців,

створення умов для розкриття їх потенціалу, надання можливостей вибору, відмова від стереотипних схем.

Перспективами подальших розвідок з напрямку можуть бути соціологічні дослідження структури вільного часу молоді на засадах гендерного підходу; вивчення соціально-психологічних умов підвищення виховного потенціалу позанавчальної діяльності учнівської молоді за ознакою статі; підготовка методичних рекомендацій для організації гендерно чутливих дозвіллевих заходів у сфері освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендер і етнічність. Україна перед європейським вибором / [упоряд. М. Скорик]. — Київ : Програма розвитку ООН в Україні, 2006. — 49 с.
2. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / І. В. Петрова // Київський національний ун-т культури і мистецтв ; Український центр культурних досліджень. — К. : Кондор, 2005. — 406 с.
3. Підготовка волонтерів до реалізації ідеї гендерної рівності : [методичні рекомендації / авт.-упоряд. О.Л. Остапчук, Н.П. Павлик, С.В. Котова-Олійник]. — Житомир, 2009. — 160 с.
4. Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства. Рівні права та можливості в Україні: реалії та перспективи / Матеріали парламентських слухань 21 листопада 2006 року. — К. : Програма розвитку ООН в Україні, 2007. — 200 с.
5. Харченко С. Я. Організація вільного часу школярів : [навч.-метод. посібник] / Харченко С. Я., Белецька І. В., Гаміна Т. С. — Луганськ : Альма-матер, 2007. — 304 с.
6. Шмаков С. А. Нетрадиционные праздники в школе / С. А. Шмаков. — М. : Новая школа, 1997. — 336 с.